

**LOGORITMIK MASHG‘ULOTLARDA TALAFFUZINI
RIVOJLANTIRUVCHI MASHQLARNI QO‘LLASH****NIZAMOVA MALIKA RAVSHAN QIZI***Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti**Maxsus pedagogika va inkluziv ta’lim fakulteti**Logopediya yo‘nalishi talabasi***ANNOTATSIYA**

Logoritmik mashg‘ulotlarda talaffuzni rivojlantiruvchi mashqlardan foydalanish va talaffuzida kamchiligi bor bo‘lgan bolalarni logoritmik mashg‘ulotlarini o‘zlashtirish jarayonini tashkil etadi.

Kalit so‘zlar: Logoritmik, talaffuzida kamchiligi bor bo‘lgan bola, nutq, bo‘g‘in, ritmika

ANNOTATION

Using exercises that develop pronunciation in logarithmic classes and organizing the process of mastering logarithmic classes for children with pronunciation deficits.

Key words: Logarithmic, a child with a pronunciation defect, speech, syllables, rhythm.

Nutq — murakkab ruhiy faoliyatdir. U ruhiy jarayonlarning tarkib topishiga va bolaning umuman barkamol bo‘lib o‘shishiga katta ta’sir ko‘rsatadi. Nutq eshituv organlari vositasi bilan idrok etishga asoslangan bo‘lib, atrofdagilarga taqlid etish yo‘li bilan rivojlanib boradi. Og‘zaki nutqning shakllanishida eshituv analizatori, nutqni harakatga keltiruvchi analizator ishtirok etadi. Nutqni harakatga keltiruvchi analizator eshituv analizatori bilan mahkam bog‘langan holda ishlaydi, eshituv analizatorining rivojlanish darajasi esa ko‘p jihatdan talaffuzga bog‘liq. Bola nutqining o‘shib borishi tovushlar talaffuzi, fiziologik va fonematik eshitishning kamol topib borish darajasi bilangina karakterlanib qolmay, balki eng muhimi — o‘z nutqi va atrofdagilar nutqidagi so‘zlarning tuzilishini, tovush tarkibini farqlay olish qobiliyati bilan ham karakterlanadi. So‘z tarkibini anglab olishdan iborat bu qobiliyat grammatik va leksik komponentlarning rivojlanishida ham muhim ahamiyatga ega. Logopedik ritmikaning dastlabki tushunchasi so‘z musiqa va harakatlarning uyg‘unlashuvi asoslangan. Ko‘rsatilmagan kamchiliklarning o‘zaro munosabatlari ulardan birining yoki ular orasidagi anamaliyali rivojlanish hamda nuqt kamchiligi bo‘lgan bolalarni davolashni shart qilib qo‘ydi. Logoritmika nutqiy nuqson, nutqida patologiyasi bo‘lgan tasirlarda nutqiy buzilishlar va nuqtga taluqli bo‘lmagan psixik funksiyalarni korreksiyalash hisoblanadi. Logoritmika sog‘lomlashtiruvchi, tarbiyaviy ta’limiy korreksion sifatida belgilanadi. Logoritmika psixomotorli sensor funksiyalar va harakat tizimining turli

tumman buzulishlarini musiqa holida o'zi bilan uyg'unlashtiradi. Ta'lim beruvchi vazifalarning ommaga oshirilishi harakat malakasi shakllantirish, ma'kon tasvirlarini qobiliyatini ixtiyoriy ravishda borlikda boshqa odamlar va predmetlarga nisbatan siljish epchillik kuch chidamlilik, bir harakatdan boshqa o'tish harakatlarning uyg'unlashuvi tashkilotchilik qobiliyatining rivojlantirishga imkon beradi. 20-asrning boshlarida yevropaning ko'pgina mamlakatlarda ritmika tarbiya tizimi keng taraqqiyotga yetgan. U ritmik gimnastik metodi nomi bilan mashxur bo'lgan. Uning muallifi Shvetsiyalik pedagogik musiqachi Yemil Jak Dalkros (1865-1950) edi. Ye. J. Dalkros jenevar konservatoriyasida dars berar edi. Uni o'qituvchilarning ritmsizligi xayron qilardi. Dalkrosning fikriga musiqachi faqatgina eshitishi emas balki yaxshi ritmi kerak deb hisoblar edi. Dalkros musiqali ritmikani musiqali pedagogikaning alohida tarmog'iga aylantirib xislarini shakllantirishga ahd qildi. Dalkros musiqani harakatini regulyatori, qilib oldi. O'quvchilar o'z harakatlarini musiqa harakatlari bilan kortdinatsiyalashni malum qilishlari lozim, chunki musiqada tashkiliy harakatning ideal namunasi bordir. Musiqa harakatni regumentsiya qiladi va vaqt borliq, harakat ortasidagi munosabat haqida aniq tushunchalar beradi. Bunda to'g'ri motor odamlar paydo bo'ladi. Ye. J. Dalkros metodining mohiyati shundaki, ritm musiqi va harakatlar birligi yordamida amalga oshirish vazifasini yechadi. So'ngra maxsus tanlangan mashqlar yordamida maktabgacha yoshdan boshlab bolarga musiqani eshitish xotira, diqqat ritmsizlik harakatlarning plastik ifodalanishini rivojlantirar edi. Mashqlar majmuasida Dalkros musiqani boshqaruvchi va tashkil yetuvchi deb hisoblanar edi. Uning fikricha nota musiqa shuning uchun kerakki notalar tuzilishi harakatlar, qadamlar va imo –ishoralarning qanday davom etishni juda aniq va tushunarli belgilab berdi. Musiqa ritmdan tashqari ifoda yordamchi vositalari sifatida tovush va garmoniyaga ega gavda esa nomoyon bo'lishni faqatgina ritmning tebranishlari orqaligina ko'rsata oladi.¹ 30-40 yillarda Rossiyada ritmik va musiqali ritmning tarbiya tizimi quidagi holatlarda e'tiborliga olib tuzildi:

- yosh va jins xususiyatlari;
- o'quvchilarning motor intellektualligi;
- ritmika insonga o'rganilmagan harakatlarda nomoyon bo'lishiga imkoniyat yaratdi;

Ruhiy kasalliklarni davolash tizimiga V. A. Gilerovski birinchi bo'lib davolash ritmikasin yaratdi. Dastlab logoritmika Gillarèvskiy V. A. taxlili bilan maktabgacha yoshdagi duduqlanuvchilarga qo'llaniladi. Logoritmikani asosiy xususiyatlari quyidagilar:

- nutq patalogiyasiga ega shaxslarda qo'zg'alish èki tormozlanish jaraènlarini mashq qildirish uchun sharoit yaratish,

¹ Voronova A.E. "Nutqdagi logoritmikalar maktabgacha ta'lim guruhleri 5-7 yoshli bolalar uchun. Uslubiy qo'llanma" - M.: TC Sphere, 2006 yil

- bemorlarni temp, ritm, musiqa va soʻz dinamikasi kabi tasirlarni aniq davolash bilan davolash;
- odamning individual ritmining va jamoa ritmini aniqlash;
- odamlarda harakat va ritmik jaraenlarining ritmlarini tartibga solish;

Logoritmikada 2 ta asosiy boʻgʻinni ajratish mumkin.

1. Nutq patologiyasiga ega boʻlgan shaxslarda nutqiy boʻlmagan jaraenlarni rivojlantirish, va tarbiyalash va korreksiyalsh, bunga eshitish diqqat xotirasi optiq fazoviy tasavvurlar, qoʻrquv chamalash, harakatlar kordinatsiyasi, harakatdagi ritmik, xislarini shaxsiy tarbiyalash va qayta tarbiyalash;

2. Nutqni rivojlanish va nutq buzulishlarin korreksion nutq va nafas olishni tempi, fonematik idrokni tarbiyalash kiradi.

Bolalar bilan logoritmik mashqulotlarda korreksion vazifalar nutqiy patologiyasi boʻlgan bola shaxsi qamda axloqini korreksiyalash bilan zich aloqada qal qilinadi. Muayyan yoshdagi bola psixologiyasini, nutqiy buzilish oqibatida yoki ungacha boʻlgan oqishlarni bilmay turib, bolaga toʻgʻri taʻsir koʻrsatish mumkin emas. Shuningdek, har qanday korreksiyada rivojlanuvchi boshlanish boʻlmoqi zarurligini hisobga olish darkor. Bu shuning uchun muqimki, nutqiy buzilish shakllanayotgan shaxsda paydo boʻladi va rivojlanadi. Nutqiy buzilish (qar doim qam emas, biroq) koʻpgina psixik jarayonlarning shakllanishiga taʻsir qiladi: tafakkur, xotira, anglash, diqqat, psixik faoliyatning oʻz-oʻzini boshqarish qobiliyati. Korreksion logoritmik mashqlar, bir tomondan, buzilgan funktsiyalarni tuzatishi, boshqa tomondan esa – bolaning funktsional tizimini (nafas olish, ovoz funktsiyasi, artikulyator apparati, eshitish va koʻrish diqqati, eshitish va koʻrish xotirasi, bir butun olganda ixtiyoriy eʼtibor, nutqiy va harakat materialini eslab qolish hamda yuzaga chiqarish jarayonlari va q.k.) rivojlantirishi, yaʼni nutqiy funktsional tizim va nutqiy boʻlmagan psixik jarayonlarni rivojlantirishi lozim. Talaffuni rivojlantirish muammolarini hal qilish uchun ritmik mashqlarni bajarish kerak. Har bir mashq uchun oʻqituvchilar aniq maqsadni belgilashdi. Bolalar gapirishni oʻrganadilar, nutqlarini yaxshilaydilar, mushak apparatlarini kuchaytiradilar, toʻgʻri holatni shakllantiradilar, nafas olishni rivojlantiradilar va boshqa koʻp narsalar. Ritmik mashqlar tufayli bola musiqa tempini his qila boshlaydi, ritmga oʻtadi, qoʻshiq aytadi va hokazo. Logoritm 5-6 yoshdagi bolalar uchun foydalidir. Ular uchun mashq qilish qiyinroq, chunki maktabgacha 3-4 yoshga qaraganda ancha koʻproq narsani bilishingiz kerak.

Logoritmik darslar nafaqat nutqni rivojlantirish uchun kerak. Ularning yordami bilan siz haddan tashqari faol bolani tinchlantirishingiz yoki xotirjam bolani koʻnglini koʻtarishingiz mumkin. Logotip ritmi yordamida bolalar reen Karnatsiya qilishni va teatr qahramoni obraziga kirishni oʻrganadilar. Yuqoridagilardan kelib chiqib xulosa qilib aytganda talaffuzni rivojlantirish bolalar bilan ishlashda, ularning lugʻat boyligini oshirishda logopedik ritmikadan samarali va oʻrinli foydalanishimiz juda muhimdir.

Har bir bola uchun avvalo so'zlarni to'g'ri talaffuz qilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois talaffuzida kamchiligi bo'lgan bolalarni ham nuqsonini qancha erta aniqlab, bartaraf etsak shuncha maqsadimizga erishgan bo'lamiz. Albatta har bir logoped bunda o'z mahoratini ko'rsatishi, o'z farzandidek ko'rib, ishiga mas'uliyat bilan yondashishi kerak. Logoped tomonidan mashg'ulotlar gapirish qobiliyatining har qanday jihatlariga e'tibor qaratishi ya'ni so'zlarni hosil qilish, ularni to'g'ri qabul qilish, talaffuzni to'g'irlash, so'z boyligini oshirish, so'zlarning grammatik tuzilishini to'g'irlash, fonetika bilan bog'liq muammolarni bartaraf etish kabi jarayonlarni olib borishi kerak. Logoped muolajalari o'z ichiga logoritmika va logopedik massajini kiritadi. Tovush talaffuzining turli xil ko'rinishlarida bolalarni maktabgacha va kichik maktab yoshidan bartaraf etilina boshlaydi. Bu esa, o'z navbatida, tilning barcha komponentlari rivojlanishida muayyan qiyinchiliklarga olib keladi va maxsus o'qitishsiz nutqdagi nuqsonlarni bartaraf etib bo'lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni. // O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami.– T., 2017 .– B.39.
2. 8.Ayupova M. Logopediya. –O'zbekiston Faylasuflari Milliy Jamiyati . Toshkent, 2007.
3. Ayupova M.Y. Logopediya: darslik/ M.Y. Ayupova; O 'zbekiston Respublikasi Oliy va o 'rta maxsus ta 'lim vazirligi. — T.: O 'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2007. —560 b.
4. Ayupova M. «Korreksion ishlar metodikasi. (ma'ruzalar matni)». T 2005
5. Apeeva L.A. «Metodicheskie rekomendatsii i pourochnye razrabotki pobucheniyu, chteniyu i razvitie rechi detey doshkolnogo vozrasta». Toshkent, 2000.